

K TRIEDNOSTI VIED A SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA

(Na okraj knihy J. Karáska, O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí)

RUDOLF ŠÍMA

V súčasnej dobe dostáva sa u nás stále viac do popredia protirečenie medzi spoločenským bytím a zaostávajúcim spoločenským vedomím a stáva sa protirečením, od riešenia ktorého dnes podstatnejšie ako inokedy závisí tempo nášho pochodu ku komunizmu. Preto sa dnes u nás venuje taká pozornosť socialistickej kultúrnej revolúcii, ktorá je práve formou riešenia tohto protirečenia.

Poznať podstatu tohto protirečenia, jeho charakter, stránky, štádium jeho riešenia atď. nie je možné bez poznania obsahu filozofických kategórií spoločenského bytia a spoločenského vedomia, ako východiska materialistického názoru na dejiny. Z týchto dôvodov je veľmi aktuálne a potrebné ucelené monografické spracovanie týchto kategórií prístupnou populárnou formou.

Túto úlohu celkom úspešne splnil Jozef Karásek v práci *O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*, čím vyplnil u nás pocífovanú medzeru v tejto oblasti. Autor buduje svoje názory na najnovších výsledkoch marxistickej vedy v tejto oblasti, oboznamuje čitateľa aj s názormi v prebiehajúcich diskusiách o týchto otázkach, najmä v SSSR, a v mnohých otázkach vyslovuje svoje vlastné stanoviská, čím získava kniha na živosti a zaujímavosti.

S niektorými stanoviskami J. Karáska však nemožno súhlasiť. Nie je cieľom tohto článku vyslovovať naše stanovisko a súhlas, príp. nesúhlas ku všetkým otázkam a problémom, obsiahnutým v knihe. Chceme si všimnúť iba otázku triednosti vied, ktorej J. Karásek venuje veľa pozornosti, a to špeciálne v tretej časti knihy. Táto otázka je veľmi aktuálna a nie náhodou na ňu sústreďujú pozornosť buržoázni ideológovia a revizionisti, snažiac sa zdiskreditovaním marxistického názoru na túto otázku podávať vedecké poznatky ako „čisté“, „všeľudské“, nadtriedne, charakter ktorých nezávisí od ekonomickej základne, od triedneho stanoviska a triednej uvedomelosti vedcov, od triednej praxe, jej potrieb atď.

Tejto otázke sa v posledných rokoch venovala pozornosť aj na stránkach niektorých našich teoretických a kultúrnych časopisov a posledne aj na stránkach *Otázok marxistickej filozofie*, a to konkrétne štúdiou I. Hrušovského, *Straníckosť vedy* v č. 2, a štúdiou J. Strínku, *Marxizmus ako vedecká ideológia* v č. 3, 1961. Vo všetkých spomenutých článkoch a štúdiách nešlo iba o vyvrátenie revi-

zionistických názorov na túto otázku, ale aj o voľačo viac, o pozitívne marxistické rozpracovanie týchto otázok. Ďalšie pozitívne rozpracovanie týchto otázok je stále veľmi potrebné a aktuálne, a to nielen vzhľadom na prekonanie revizionistických názorov, ale aj vzhľadom na prekonanie akéhokoľvek vulgarizovania marxizmu v tejto otázke, vzhľadom na prekonanie akejkoľvek formy dogmatizmu.

Pokúsime sa preto aj my prispieť k objasneniu správneho marxistického stanoviska v tejto otázke, lebo každá neujasnenosť, polovičatosť, nepresnosť, nejednoznačnosť, či „hanblivosť“ dáva možnosť priživovať sa revizionizmu a škodí nielen marxizmu, ale aj skutočnému vedeckému bádaniu a napredovaniu. Určitou neujasnenosťou, polovičatosťou, nepresnosťou a „hanblivosťou“ trpia niektoré aj podstatné formulácie J. Karáska, ktoré sú v protiklade s veľkou väčšinou správnych názorov a formulácií, obsiahnutých v knihe.

Je známe, že marxizmus musel a ešte aj dnes musí bojovať nielen proti revizionistickým názorom na otázku triednosti vied, ale aj proti ľavej úchyľke, ktorá mechanicky stotožňuje spoločenské vedomie s ideológiou, nerobí rozdiel v triednosti medzi jednotlivými formami, oblasťami, časťami spoločenského vedomia. Táto úchyľka vulgarizujúci marxizmus chápe triednosť vied úzko a redukuje ju iba na materiálnu podmienenosť vied a vedcov tou-ktorou triedou, iba na výber, filozofické zovšeobecňovanie, prekrúcanie a využívanie vedeckých faktov podľa zásady, či sa ten alebo onen fakt hodí pre podporu politicko-ekonomických záujmov triedy. Z toho potom vyplýva celý rad nesprávnych teoretických, ale i praktických dôsledkov, ako je napr. sektárske odmietanie spolupráce vedcov a inštitúcií zo socialistických krajín s vedcami a inštitúciami z kapitalistických krajín, odmietanie všetkých výsledkov vied a vedcov v kapitalizme, odmietanie možnosti rozvoja vedy a vedeckého bádania v kapitalizme, delenie vied na kapitalistické a socialistické a rôzne formy sektárstva.

Jozef Karásek zameriava svoju kritiku hlavne na túto úchyľku. Z nedostatočnosti, z neúplnosti a nepresvedčivosti jej argumentov pre triednosť vedy vyvodzuje nesprávny uzáver, že vedy nepatria do ideológie, nie sú triedne a možno hovoriť iba o určitých ideologických triednych prvkoch vo vedách, a vo vedeckých poznatkoch iba o určitej súvislosti vied s triednou časťou spoločenského vedomia. Pritom J. Karásek nediferencuje v podstate medzi jednotlivými vedami, vedeckými poznatkami, nediferencuje v podstate ani medzi prírodnými a spoločenskými vedami. Takýto uzáver, aj keď subjektívne dobre mienený, môže čitateľa iba myliť.

Ak z dôvodov a argumentov prekrúteného, zjednodušeného marxizmu nemožno dostatočne presvedčivo hovoriť o triednosti vedy a vedeckých faktov, to ešte neznamená, že nemožno hovoriť o triednosti vedy a vedeckých poznatkov vôbec, to nás nijako neopravňuje prísť k uzáveru, aký robil J. Karásek.

Pozrime sa v mene čoho treba hovoriť o triednosti všetkých vied a vedeckých poznatkov a čo rozumieť pod triednosťou vied.

Samozrejme, že si nerobíme nárok na úplné objasnenie tohto problému. Týmito poznámkami chceme obrátiť pozornosť na konkrétnejšie objasnenie pojmu triednosť a na jeho prejav v jednotlivých vedách a vedeckých poznatkoch, lebo iba so všeobecnými sebasprávnejšími tézami, že marxistická triednosť to je rešpektovanie

principiálnych poučiek marxizmu-leninizmu, uvedenie si zmyslu výstavby socializmu a komunizmu a pod. — vždy a na každej rovine nevystačíme.

Už klasici marxizmu-leninizmu poukazujú na historičnosť procesu poznania nezvratne dokázali, že spoločenské vedomie sa formuje tiež a hlavne pod vplyvom charakteru spoločensko-triednych existenčných podmienok a ich vývinu, výsledkom, produktom ktorých je aj sám poznávajúci subjekt. „Ľudia produkujú svoje predstavy, idey atď., ale skutoční pôsobiaci ľudia podmienení určitým vývojom výrobných síl a im zodpovedajúcich stykov (výrobných vzťahov — R. Š.) až po ich najrozvinutejšie formy. Vedomie (Bewusstsein) nemôže byť nikdy nič iného ako vedomé bytie (bewusstes Sein) a bytie ľudí je ich skutočný životný proces“.¹

Poukazovali aj na to, že medzi spoločensko-triednymi existenčnými podmienkami, poznávajúcim subjektom a poznatkami nie je „krátke spojenie“, že treba prihliadať aj na relatívne samostatný vývoj vedomia. Pod vplyvom spoločensko-triednych podmienok, záujmov, potrieb, pod vplyvom spoločensko-triednej praxe s jej kladmi i zápornmi prebieha pomalý, zložitý proces prispôbovania, stvárňovania poznávajúcich subjektov a výsledkov poznania. Ekonomická štruktúra spoločnosti tvorí vždy reálnu základňu, z ktorej je nutné koniec koncov vysvetliť celú nadstavbu právnych a politických ustanovizní, ako aj náboženský, filozofický a ostatné spôsoby nazerania každého historického obdobia.²

Keď niečo nové poznávame, robíme to na podklade a pozadí predošlých skúseností a poznatkov, ktoré stvárnili tak, či onak náš subjekt, ktoré sa stávajú nutnou súčasťou nášho postoja a formou, ktorou poznávame a pozorujeme predmety, javy, formou obsahu poznatkov, formou vedeckého faktu (pozri o tom aj V. Filkorn, *Úvod do metodológie vied*, Bratislava 1960, str. 86). Tento náš postoj, nakoľko vyplýva z celkovej historickej situácie, z triedneho začlenenia a poznačenia v tejto situácii, proste ako výsledok pozorovania z určitého miesta v systéme daných výrobných vzťahov je aposteriórny, skúsenostný, no nakoľko je východiskom, návodom pre ďalšie skúmanie a poznávanie, je z tohto hľadiska apriórny. Vedecký fakt, vedecký poznatok je potom odraz objektívnej reality pomocou tohto apriórne poznačeného subjektu. Vedecký fakt je potom niečo iné ako objektívna realita a preto, ak sa skúma realita netriedna, to neznamena, že je netriedny aj poznatok o nej. Vedecký fakt je výsledkom objektívnej a subjektívnej stránky skutočnosti. Nijaký poznávajúci subjekt a už vôbec nie žiaden vedec, preto že je spoločenský, triedny tvor, nemôže byť „osamote s faktami“, nemôže byť pri poznávaní bez spomenutého apriórneho postoja a nenecháva hovoriť „čisté“ javy, „čisté“ empirické fakty a preto nemôže tvoriť ani „čisté“, netriedne poznatky, „čistú“ vedu. Záleží len na tom, aký je tento apriórny postoj, lebo nie každý apriórny postoj zaručuje, podmieňuje dôsledne vedecké objektívne skúmanie. Pre vedu a jej rozvoj nie je teda ľahostajné, na akých spoločenských základoch, na základe akých apriórnych postojov, v záujme objektívnych potrieb, praxe a cieľov ktorej triedy sa rozvíja.

Úlohou vedy je javy nielen opisovať, ale ich aj vysvetľovať. Preto každý vedec

¹ Marx-Engels, *Nemecká ideológia*, Spisy 3, str. 40, Bratislava 1958, SNPL.

² F. Engels, *Anti-Dühring*, str. 24, Praha 1952, Svoboda.

na základe svojho celkového názoru, postoja k svetu, ktorý je podmienený koniec koncov hlavne triednym začlenením, miestom v danom systéme výrobných vzťahov, bez toho, či a do akej miery si to uvedomuje, používa filozofické pojmy a kategórie, skúma vzhľadom na nejaké ciele, praktické úlohy a pripúšťa určité možnosti, pravdepodobnosti, pochybnosti, skúma na základe určitých hypotéz. Toto všetko tak, či onak ovplyvňuje, orientuje jeho bezprostredné skúsenosti a poznávanie. Bez tohto apriórneho postoja by bolo skúmanie skutočnosti krátkozraké, empiricky obmedzené a jeho výsledky okyptené. Moderné vedy, zvlášť prírodné, sú priam obklopené „lešením“ predpokladov a hypotéz. V niektorých vedách, ako napr. v kozmogónii a kozmológii je extrapolácia dokonca základnou metódou skúmania.

Všetky veci, javy existujúce v objektívnej realite majú svoju stránku všeobecnú i zvláštnu, majú svoje špecifické črty, ktorými sa navzájom odlišujú, ale aj rysy spoločné, ktorými spolu navzájom súvisia a tvoria jeden jednotný, hoci kvalitatívne diferencovaný materiálny celok. Dôsledne vedecky sa musia objavovať a skúmať aj tie vlastnosti, stránky a zložky javov, ktorými sú práve pospájané do jednotného materiálneho celku. Ak by sme vo vedeckých faktoch odrážali iba jednotlivú, príp. aj zvláštnu stránku objektívnych javov, vecí, tak vedecké fakty by boli neúplné, polovičaté, lebo by odrážali iba „podstatu nižšieho rádu“. Každý vedecký fakt, ak je úplný a nie polovičatý, je odrazom aj všeobecného v takom alebo onakom rozsahu, má teda aj svoju teóriu — filozofiu — ako výraz toho najvšeobecnejšieho. Podstata tejto teórie vedeckých faktov spočíva v skúmaní a odrážaní aj všeobecných stránok javov, v čo najširšom zapájaní vedeckých faktov do stále širších a širších celkov.

Skúmanie jednotlivých stupňov všeobecnosti, ktoré sú výrazom zjednotenia javov a vecí do širších a širších relatívne samostatných celkov až po jednotný materiálny celok, nie je rozdelené medzi príslušné vedecké disciplíny a vedcov podľa stupňa všeobecnosti ich predmetu v tom zmysle, že predmetom jednej vedeckej disciplíny by bol iba určitý stupeň všeobecnosti a nič viac. Tak ako z Leninovej poučky, že „jedinou vlastnosťou, s ktorou je filozofický materializmus spätý, je »vlastnosť« byť objektívnou realitou, existovať mimo nášho vedomia”,³ — nesmieme vyvodíť, že túto vlastnosť, stránku študuje len filozofia a zaujíma len ju a odráža sa len v jej poznatkoch, pojmoch, kategóriách, zákonoch a zasa že ostatné vlastnosti a stránky rôznych nižších stupňov všeobecnosti cez zvláštne až po konkrétne sú študované a odrážané pojмами, zákonmi, kategóriami príslušných prírodných vied a zaujímajú len ich — tak naopak, z toho, že predmetom skúmania jednotlivých vedeckých disciplín sú špecifické, zvláštne zákonitosti, stránky a vlastnosti rôzneho stupňa všeobecnosti, nijako nesmieme vyvodíť, že jednotlivé vedy majú za cieľ študovať len príslušné zvláštne zákonitosti, stránky a vlastnosti javov a vecí a vo svojich poznatkoch, pojmoch, kategóriách, zákonoch odrážať len ich. Tak ako sa nemôže absolutizovať relatívna samostatnosť kvalitatívne diferencovaných častí jednotného materiálneho sveta, tak sa nemôže absolutizovať určitá relatívnosť obsahu poznatkov jednotlivých vedných

³ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, str. 223, Bratislava 1953, Pravda.

disciplín a ich predmetov. Skúmanie jednotného kvalitatívne diferencovaného materiálneho sveta je predmetom každej vednej disciplíny, samozrejme z rôznych stránok a aspektov. Len na pozadí jednotného materiálneho sveta sa môže plne pochopiť určitá stránka, jav, alebo parciálna oblasť tohto sveta. Veď určitá časť celku sa môže plne pochopiť iba ako stránka, časť tohto celku. Preto aj v poznatkoch každej vednej disciplíny, podľa jej predmetu sa musí odrážať v takej, alebo onakej miere objektívna súvislosť skúmaného javu, parciálnej oblasti so širokou oblasťou a s jednotným materiálnym celkom. Na túto stránku pekne poukazoval aj Engels, keď zdôrazňoval, že nejde o to, aby sme si z hlavy vymýšľali súvislosti medzi javmi, ale o to, aby sme súvislosti, zákony odhaľovali v samotnej skutočnosti. Rozdiel medzi jednotlivými vednými disciplínami, včítane marxistickej filozofie je len v tom, ktorá stránka, vlastnosť, vzťah vystupuje u nich viac, alebo menej do popredia a dostáva sa do obsahu poznatkov jednotlivých vedných disciplín. Z toho vyplýva, že každý vedecký poznatok v takej, alebo onakej miere musí odrážať aj všeobecnú stránku jednotlivých vecí, javov, parciálnych oblastí, jednotného materiálneho sveta. Z týchto dôvodov je veľmi nutná úzka spolupráca a vzájomné rešpektovanie výsledkov jednotlivých vied a vedcov navzájom, lebo jedna vedná disciplína nemôže skúmať a preskúmať všetky stránky javov, a celý materiálny svet vcelku nemôže byť predmetom každej vednej disciplíny, ale iba systému vedných disciplín.

Zatiaľ čo chápanie, poznávanie a vysvetľovanie konkrétnych a zvláštnych stránok nemusí byť vždy a priamo triedne poznačené a podmienené, chápanie, poznávanie a vysvetľovanie stále všeobecnejších a všeobecnejších stránok každého javu, veci, oblasti skutočnosti je triedne podmienené. V dnešnej veľkej epoche rozhodujúceho stretnutia socializmu s kapitalizmom práve tieto všeobecné stránky javov a vecí sú arénou ostrého ideologického boja, ktorý tak, alebo onak odráža triedny boj. Š. Schwarz o ideologickom boji v matematike píše: „Pokiaľ ide o formálnu výstavbu matematických teórií niet medzi materialistami a idealistami žiadneho významného rozporu. Priepasť sa začína tam, kde už nejde o deduktívnu súvislosť matematických vzťahov a o formálne počtárske otázky, ale o základné otázky významu a poznávacej hodnoty matematických výsledkov, o vzťah matematiky k reálnej skutočnosti a k iným vedám“.⁴ Napríklad buržoáznym triednym záujmom v dnešnej dobe nie je ľahostajné, či veci, javy, oblasti skutočnosti vysvetľujeme, ako časti jednotného materiálneho sveta s príčinou samého v sebe, alebo nie, či aj všeobecné stránky javov vecí vysvetľujeme ako statické, alebo ako dynamické v neustálej zmene a vývoji. Revolučná dialekticko-materialistická metóda výkladu javov je v protiklade s terajšími buržoáznymi triednymi záujmami.

Ak dnes mnohí buržoázni ideológovia spolu s mnohými revizionistami hovoria o tom, že vedec ak nechce filozofovať a politizovať, ale iba „vedecky“ skúmať — má iba konštatovať a nie hodnotiť — tak to nie je náhodné alebo iba dôsledok subjektívneho omylu. Veď to znamená praktický zákaz skúmať a vysvetľovať javy a veci dokonca a ostať iba pri skúmaní, poznávaní a vysvetľovaní konkrétnych

⁴ Š. Schwarz, *O ideologických otázkach matematických vied*, Otázky marxistickej filozofie, roč. 1961, č. 1.

a zvláštnych stránok, javov a vecí. Znamená to odtrhávať všeobecné od zvláštného a jednotlivého, teda metafyzicky roztrhávať jednotné, zastierať tak objektívny vzťah všeobecného, zvláštného a jednotlivého, aby sa mohol vymýšľať vzťah z hlavy podľa triednych požiadaviek a potrieb. Ak by sa však vedy a vedci vzdali skúmania a vysvetľovania všeobecných objektívnych vzťahov, ak by sa vzdali domýšľania javov a vecí dokonca a zotrúvali by iba pri svojej „netriednej“ stránke, časti, vlastnosti, nebolo by to výrazom netriednosti ich poznatkov, ale výrazom okypťenosti, neúplnosti poznatkov, znamenalo by to nakoniec objektívne kapituláciu pred náboženstvom, mystikou a rôznymi idealistickými filozofickými smermi, ktoré pohotove vymyslia súvislosť z hlavy tam, kde veda neobjasní objektívnu súvislosť.

Domýšľanie každého javu dokonca znamená však dialekticko-materialistické ponímanie javov a sveta vôbec, ktoré je však — ako sme už povedali — nepriateľské buržoáznym záujmom. Aj tu názorne vidieť, ako je snaha buržoázných ideológov a mnohých revizionistov triedne motivovaná, ako objektívne slúži buržoázne triednym záujmom. Pod snahou odtrhnutia teórie od vedeckého faktu, pod snahou násilne rozdeliť jednotné, skrýva sa triedny záujem buržoázie.

Dobovým a triednym začlenením, poznačením, stvárnením poznávajúceho subjektu je každý vedecký poznatok poznačený už pri svojom vzniku, vyvíjaní a formulovaní, teda apriori, ako aj pri jeho praktickom využívaní a ďalšom zovšeobecňovaní, teda aposteriori.

Zaradenosťou, miestom v takom lebo onakom systéme, z hľadiska takého alebo onakého systému sa aj zdanlivo triedne neutrálny vedecký fakt javí v triednej podobe. Do akého systému, akým právom, na základe čoho je ten alebo onen vedecký fakt zaradený, to nesmie byť dôslednému vedcovi a vede ľahostajné. Vedecký fakt je výrazom hlbšieho a hlbšieho poznania a odrazom podstaty vyššieho a vyššieho rádu vtedy, keď odráža čím širšie a širšie, hlbšie a hlbšie objektívne súvislosti javu s objektívnym svetom.

Ako aj z povedaného vyplýva, triednosť vied sa ukazuje hlavne a predovšetkým v tom, aká je ich najvšeobecnejšia metóda poznávania, vyplývajúca z objektívnych materiálnych záujmov tried — ktorá podmieňuje aj špecifické metódy vied, vinie sa nimi, a či táto metóda prináša, je schopná prinášať také výsledky poznania, ktoré sú adekvátne skutočnosti, a teda použiteľné pre cielavedomé potreby spoločnosti cez objektívne potreby tried a či nie, či tá lebo oná metóda vedeckého poznávania stačí na to, aby poskytovala nielen vysvetlenie prírodných a spoločenských javov, ale aj také vysvetlenie, ktoré by mohlo byť aj bezpečným návodom pre prax triedy, smerujúcej k pozmeneniu tohto sveta v súlade s objektívnymi zákonmi a v záujme ľudskej spoločnosti. V súčasnej dobe takáto metóda, ktorou je dialektický materializmus, vyplýva iba z objektívnych záujmov a praxe robotníckej triedy a preto iba z jej triednych pozícií je možné dôsledné vedecké poznávanie, pretože iba záujmy robotníckej triedy predstavujú dnes záujmy celej spoločnosti, iba objektívne triedne záujmy, prax a potreby robotníckej triedy sú zhodné s objektívnym vývojom a s dôsledne vedeckým poznávaním tak prírody ako aj spoločnosť. Robotnícka trieda je zásluhou tohto nositeľkou nielen vyššieho

ľudskejšieho typu hospodársko-sociálneho poriadku, ako je buržoázy, ale aj nositeľkou dôsledne vedeckého myslenia a poznávania. „Marxistická straníckosť vedy teda neznamena nič iné ako zotrvávanie pri bádateľskej práci na pozíciách pokrokovej triedy a na platforme principiálnych poučiek marxizmu-leninizmu“.⁵

Triednosť nie je teda vede, vedeckým faktom niečím vonkajším, iba aposteriorným, ale najvlastnejšou vnútornou zložkou. Ak je touto vnútornou zložkou prekonaná triednosť, napr. v súčasnej dobe kapitalistická triednosť, tak zle ovplyvňuje vedu, vedecké poznatky, a to spravidla v zmysle subjektivismu, metafyziky a rôznych skrytých i neskrýtych foriem idealizmu, ako sme dnes toho svedkami v buržoázných vedách.

Podstata tej alebo onej triednosti spočíva v tom, o akú triedu ide a v akom vzťahu k objektívnemu spoločenskému pokroku sú jej objektívne záujmy. Buržoázia na dnešnom štádiu vývoja spoločnosti sa nutne dostáva do nesúladu so skutočnosťou, s potrebami a zákonmi vývoja spoločnosti a preto teoretici, či už vedome alebo nevedome odrážajú skutočnosť z jej triednych pozícií, nie sú schopní pracovať dôsledne vedeckou metódou a objektívne hodnotiť javy, udalosti a tendencie, ktoré vedú buržoáziu k zániku. Prax a objektívny záujem buržoázie je v protiklade s dôsledne vedeckou metódou poznávania a objektívnou pravdou. V tom sú korene subjektívneho výkladu javov z hľadiska praxe a potrieb buržoáznej triedy.

Naproti tomu proletariát v dôsledku svojho miesta v historickom procese a jeho marxistická strana má záujem na tom, aby poznal svet taký, aký je, bez akéhokoľvek subjektívneho skresľovania. Má záujem odhaliť tie tendencie vývoja, ktoré vznikajú v samotnej skutočnosti a v súlade s nimi aj revolučne svet pretvárať.

Triednosť sa však neprejavuje rovnakou mierou a rovnakým spôsobom v každej vednej disciplíne, v každom vedeckom poznatku. Často sa prejavuje veľmi zložitým a sprostredkovaným spôsobom. Napr. v poznatkoch ekonómie, histórie a pod. sa prejavuje v inej miere a iným spôsobom ako napr. v matematike, mechanike, astronómii a pod. V inej miere a iným spôsobom sa prejavuje aj v poznatkoch jednej a tej istej vednej disciplíny. Obrovské množstvo foriem, spôsobov a stupňov spätosti vedeckých poznatkov s triednymi záujmami a potrebami poukazuje iba na zložitost tejto spätosti, tohto vzťahu, ale nie na to, že by poznatky vied neboli triedne. Nemožno súhlasiť s J. Karáskom, že „rôzne poznatky fyziky, biológie, matematiky a pod. nie sú bezprostredne späté so špecifickými záujmami jednotlivých tried, a teda, že nemajú ideologický (triedny) charakter, aj keď svojím spôsobom odrážajú spoločenské bytie“ (cit. dielo, str. 14). Veď napr. ani filozofia, umenie a pod. nie sú bezprostredne (iba bezprostrednejšie ako napr. matematika, fyzika, biológia a pod.) späté so špecifickými záujmami tried a predsa J. Karásek nepochybuje o ich triednosti. Ešte väčší problém vzniká, keď porovnáme napr. umenie, ktoré je aj podľa J. Karáskaa triedne, s históriou, ekonómiou a inými spoločenskými vedami, o ktorých sa nedá povedať, že by boli menej bezprostredne späté so špecifickými záujmami ako umenie — a predsa podľa J. Karáskaa nie sú triedne. Kritériá, ktoré J. Karásek používa pre triednosť

⁵ I. Hrušovský, *Straníckosť vedy*, Otázky marxistickej filozofie, r. 1961, č. 2.

a netriednosť sú veľmi nepresné, charakter a podstatu spoločenského vedomia neobjasňujúce.

Jednotlivé formy spoločenského vedomia (prírodné vedy, spoločenské vedy, umenie, politika atď.) existujú v úzkom vzťahu, v nerozlučnej jednote a podmienenosti. Určenie pevných, absolútnych hraníc medzi nimi, ako aj medzi určitými oblasťami spoločenského vedomia (medzi nadstavbou, ideológiou, vedami atď.) nie je možné. Dajú sa určiť iba relatívne hranice pri použití rôznych kritérií, napr. na základe toho, aké stránky, momenty, aspekty, časti spoločenského bytia tá-ktorá oblasť, či forma spoločenského vedomia odráža, aký je spôsob tohto odrážania, akú spoločenskú funkciu plní a pod. Diskusie vedené o tomto probléme poukazujú, že určenie týchto hraníc, týchto kritérií je veľmi zložitá vec. Na základe určitých kritérií zaraďujú mnohí autori pod pojem ideológie politiku, právo, umenie, morálku, náboženstvo a filozofiu. Iní autori na základe odlišných kritérií zaraďujú do ideológie aj spoločenské vedy, iní pod ideológiou rozumejú teoretickú časť nadstavby a iní chápu ideológiu oveľa užšie.

Pozoruhodný a podnetný je názor J. Strínka, že ideológia sa nemôže chápať iba ako pasívna sústava ideí, iba ako „suma ideí, v ktorých sa odzrkadľuje spoločenské postavenie určitej triedy, jej záujmy a politické ciele. Áno, ideológia je aj takýmto súhrnom ideí, no predovšetkým je to duchovná zbraň príslušnej triedy, určená na obranu a na prebojovanie jej triednych záujmov a cieľov, je to teoretické zdôvodnenie a zdôvodňovanie praktickej činnosti príslušnej triedy, alebo stručne povedané, teória praxe triedy — tej triednej praxe, ktorou sa príslušná trieda usiluje udržať si, alebo vybojovať pre seba moc, udržať si, alebo vnútiť spoločnosti taký systém, ktorý vyhovuje práve jej ako triede“.⁶ Nám tu nejde o skúmanie tohto problému, ani o hodnotenie Karáskovho stanoviska, hoci sa domnievame, že by bolo lepšie a správnejšie chápať ideológiu nie ako určitú časť spoločenského vedomia, ale ako určitú jeho stránku, aspekt, čím by nám ideológia spĺývala s triednosťou. Nám ide o to, že vedy, vedecké poznatky bez ohľadu na relatívne zaradenie do tej alebo onej oblasti spoločenského vedomia, nemôžu byť netriedne. Niektoré formy (prvky, časti) spoločenského vedomia sú bezprostrednejším, priamejším, podstatnejším výrazom triednych pozícií, záujmov a potrieb ako iné. Možno medzi nimi určiť aj relatívnu hranicu čo do stupňa a spôsobu tohto výrazu, ktorú však treba chápať historicky, konkrétne. Takáto hranica je podľa niektorých autorov aj hranicou pre ideológiu a „neideológiu“.

Samotné relatívne rozdelenie spoločenského vedomia na ideologické a neideologické v tomto zmysle nemusí byť ešte nesprávne. Rozhodne je však nesprávny uzáver J. Karáska, že iba „ideologické vedomie má mať vždy triedny charakter“. A keďže vedy J. Karásek nezaraďuje do ideológie, z toho mu potom vyplýva, že vedy nie sú triedne. J. Karáskovi sa veľmi nepáči téza, že vedy sú triedne a má akýsi strach, že táto téza zaváňa dogmatizmom. Dogmatizmom a ľavičiarstvom však zaváňa iba argumentácia spomínanej ľavej úchyľky pre túto tézu, nie však sama téza. J. Karásek nevyvracia a ani sa nepokúša brať do úvahy skutočné marxistické zdôvodnenie triednosti vied, vedeckých poznatkov, ale iba sofisticky

⁶ J. Strínka, *Marxizmus ako vedecká ideológia*, Otázky marxistickej filozofie, r. 1961, č. 3.

zo svojej pravdy voči spomínaným argumentom prekrúteného, zjednodušeného marxizmu o triednosti vied a z pravdy voči dôsledkom, ktoré z nich plynú, snaží sa vyvodíť tézu o netriednosti vied a vedeckých poznatkov vôbec. Uzáver, že vedy sú netriedne je však príliš silný, než aby sa dal dokázať a protirečí skutočnosti, ako aj marxizmu. Toto si — zdá sa — uvedomuje aj sám J. Karásek a azda preto hovorí o ideologických triednych prvkoch vo vedách, vedeckých poznatkoch a o súvislosti vied s ideológiou prostredníctvom týchto prvkov. Téza o ideologických prvkoch vo vedách a vedeckých poznatkoch však nič nejasňuje, naopak — zbytočne veci komplikuje, mýli a pletie. Ak pod ideologickými triednymi prvkami vied a vedeckých poznatkov myslí J. Karásek nevyhnutnú triednu vnútornú súčasť, stránku každého vedeckého poznatku (bez ohľadu na mieru a formu triednosti), tak tým iba potvrdzuje marxistickú tézu, že vedy sú triedne a proti čomu teda zbytočne bojoval. Potom pojem „ideologické prvky vo vedách“ je zbytočný, nepotrebný. Ak však pod ideologickými, triednymi prvkami vied J. Karásek rozumie triednu poznačenosť vied a vedeckých poznatkov, ktorá sa do vedy a do vedeckých poznatkov dostáva aposteriori v podobe filozofického zovšeobecňovania vedeckých poznatkov, ich triedneho prekrúcania a využívania, na čo sa dá usudzovať z niektorých formulácií (str. 148), tak potom je pojem ideologické prvky vo vedách nesprávny, metafyzický, nemarxistický. Veď takéto ideologické prvky potom nie sú nevyhnutnou vnútornou organickou súčasťou všetkých vedeckých poznatkov, ale niečím vonkajším, cudzím, náhodným, čo sa môže a nemusí do vied a vedeckých poznatkov dostať. Pri takto chápaných ideologických prvkoch treba porozmýšľať už len o tom, ako zabrániť tomuto filozofickému zovšeobecňovaniu, triednemu prekrúcaniu, triednej interpretácii vedeckých faktov, proste o tom, ako zabrániť tejto filozofickej a politickej invázii do vedy, aby sme mali akési neutrálne, všeludské, „čisté“ vedecké fakty, vedy a vedcov. A práve takto rozmýšľajú a chápu „čistotu“ vedy, vedeckých poznatkov a vedcov mnohí buržoázni ideológovia a revizionisti, keď vyhlasujú, že veda nepodlieha nijakým spoločensko-triednym vplyvom, že veda a vedci si nestavajú nijaké ciele, nijaké praktické úlohy, ktoré by ovplyvňovali ich skúmanie, ale že skúmajú len a len príčiny a povahu javov, že veda, vedci a vedecké skúmanie podliehajú iba vnútornej logike svojho vývoja, že veda je absolútne indiferentná, objektívna, stojaca nad históriou a nad triednymi záujmami.

Z proletárskej marxistickej straníckosti nijako nevyplýva to, aby socialistickí vedci zaznávali všetko, k čomu buržoázni vedci napriek buržoáznej straníckosti vo vede dospeli a že by sa vedcom stojacim na buržoáznych triednych pozíciách, upierali možnosti dosiahnuť mnohé aj významné úspechy vo vede. Na takéto dôsledky možno usudzovať iba zo skreslene ponímanej protikladnosti buržoáznej a proletárskej straníckosti, triednosti. Zo správne chápaného protikladu toto vôbec nemôže vyplývať. Veď tak ako napr. z protikladnosti metafyziky a dialektiky, z protikladnosti klasickej a modernej fyziky nevyplýva, že by napr. metafyzika a klasická fyzika nebola a nemohla byť v určitej oblasti po určité hranice použiteľná a že by nevedla k správnym poznatkom, tak ani z protikladnosti buržoáznej a proletárskej triednosti nevyplýva, že by sa v určitej oblasti po určitú hranicu,

za určitých podmienok ešte aj dnes nedalo prísť vo vede k správnym výsledkom poznania podstat nižšieho rádu aj z pozícií buržoáznej triednosti, alebo vôbec pri zanedbaní triednosti, pri odhliadnutí od triednosti. Protikladnosť buržoáznej a proletárskej triednosti sa prejavuje až za určitou hranicou, ktorá je historicky podmienená spoločenskou úlohou tried. Tak ako napr. pri mnohých vedeckých problémoch, kde je podstatná analýza energetickej stránky procesov, je možné (a niekedy potrebné a nutné) abstrahovať od atomickej štruktúry hmoty bez toho, že by sa tým popieral hmotný nositeľ energie, tak pri mnohých problémoch, kde je podstatná všeludská stránka, možno abstrahovať od triednej stránky, ale to nás nijako neopravňuje popierať triednosť, triednu stránku vedeckého poznania a vedeckého poznatku. Takáto abstrakcia nemusí byť vedeckému skúmaniu škodlivá. Škodlivá je absolutizácia tejto abstrakcie, ktorá vyúsťuje v buržoázny objektívizmus.

Proletárska straníckosť objektívne znamená oslobodenie vedy z područia zištných záujmov buržoázie, očistenie od odtlačkov buržoáznej obmedzenosti a predsudkov, oslobodenie vedy od buržoázneho subjektívizmu, protirečiaceho objektívnemu vývoju, haliaceho sa do rúcha „objektívizmu“. Veď tak ako ekonómia kapitalizmu plodí dnes hrôzu, brutalitu, podlosť, šialenstvo, pesimizmus atď., tak buržoázna triednosť vo vede plodí agnosticizmus, subjektívizmus, metafyziku, idealizmus. Tieto plody buržoáznej triednosti nie je možné pochopiť a vysvetliť iba z gnozeologických koreňov. Ak by sme tento dôsledok proletárskej straníckosti stratili so zreteľa, znamenalo by to vydať svoje ideové pozície do zajatia buržoáznej ideológie. Ak by sme ale na druhej strane ignorovali kladné výsledky buržoáznych bádateľov, sklízli by sme na pozície sektárstva.

V záujme dôsledne vedeckého skúmania, v záujme uchránenia vedy pred mysticismom, pred polovičatosťou a akoukoľvek nedôslednosťou treba, aby sa všetky určujúce apriórne postoje a predpoklady, najvšeobecnejšia metóda stali uvedomelými, jasnými, aby tak boli prístupné pre dôkladné preštudovanie a overenie. Vo vede len vtedy budeme dôslední a budeme mať jasno, keď si uvedomíme dobové pozadie, filozofiu vedy, základy a predpoklady vedy a samozrejme aj technické a spoločenské dôsledky vedy. Len tak totiž môžeme s istotou hovoriť o pravdivosti a úplnosti faktov a celej vedy. (Pozri V. Filkorn, *Úvod do metodológie vied*, Bratislava 1960, SAV, str. 86.).

Pochopiť filozofiu vedy, základy, predpoklady, technické a spoločenské dôsledky vedy nemožno bez štúdia dôsledne vedeckej filozofie — dialektického materializmu, ktorý svojimi kategóriami vyjadruje objektívne najvšeobecnejšie súvislosti medzi javmi objektívneho sveta a je teda nástrojom vedeckého myslenia, bádania, čím umožňuje bádateľom vidieť každý skúmaný problém, jav na pozadí najvšeobecnejších súvislostí. Je len prirodzené, že to potom umožňuje prekonať jednostrannosť v prístupe k javom skúmania, ktorá nevyhnutne vzniká v podmienkach dnešnej rastúcej špecializácie a diferenciacie vied.

To čo platí o význame marxistickej filozofie pre vedecké bádanie, platí aj o marxizme vôbec. Filozofické a politické vzdelávanie vedcov je preto nutné aj v záujme samotného vedeckého bádania, v záujme dôslednej vedy a nie je iba

občianskou povinnosťou. Príčiny postojov mnohých našich vedeckých pracovníkov na platforme buržoáznej triednosti nie sú v osobných koristníckych záujmoch alebo vo vedomej snahe obhajovať kapitalizmus, ale najčastejšie sú dôsledkom vplyvu buržoázných predsudkov, ktoré si neuvedomujú, v obmedzenosti filozofického a spoločenského rozhľadu. Marxistická filozofia vyzbrojuje vedcov všetkých odvetví poznania ucelenou a dôsledne vedeckou teóriou myslenia, všeobecnou metódou bádania. Oddeľovať vedu, vedecké bádanie od vedeckej filozofie a od vedeckého svetonázoru vôbec, znamená odsudzovať vedcov k živelnosti. Znamená to nútiť ich k tomu, aby znovu riešili dávno vyriešené problémy a aby ich riešili pritom na základe obmedzeného, neúplného materiálu bez ohľadu na skúsenosti celej histórie ľudského myslenia. Postupovať takto znamená objektívne brzdiť vedu a vháňať ju do slepej uličky, do náručia mysticizmu, agnosticismu a pod.

Pokus o vyvracanie a odmietanie triednosti vied, vedeckých poznatkov z dôvodov, že nemáme buržoáznu a proletársku matematiku, fyziku, biológiu a pod., z dôvodov, že mnohé vedecké poznatky rovnako platia a dobre slúžia obom triedam, že v mnohých vedeckých poznatkoch sa neprejavuje triednosť v takej miere, tak priamo a bezprostredne ako je to napr. pri politických poznatkoch — pripomína nevdojak pokus o vyvrátenie darvinizmu istým farárom takouto víťazoslávnou argumentáciou, ktorú uviedol už Plechanov: „Darwinova teória hovorí, že ak hodím sliepku do vody, narastú jej plávacie blany. Ja však tvrdím, že sa proste utopí“. A mal pravdu. Lenže nie voči Darwinovej teórii, ale voči vlastnému výmyslu a prekrúteniu Darwinovej teórie.

Popieraním triednosti vedeckých poznatkov, triednosti vied by sme negovali subjektívnu stránku vedeckých poznatkov, vplyv subjektu na vedecké poznatky, vplyv triednej podmienenosti subjektu. Negovali by sme skúmanie otázky, ktorá triedna subjektívnosť je nielen v súlade s objektívnym skúmaním, ale aj jeho nevyhnutným predpokladom. Negovali by sme potrebu správnej svetonázorovej prípravy vedcov, ako aj nutnosť proti buržoáznej triednym nánosom vo vede. Naposledy by sme negovali aj spoločenské korene mysticizmu, buržoázneho objektivismu, metafyziky u buržoázných vedcov a vied.